
ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3:631

ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІСТА ТЕРНОПІЛЬ

Іван РУДАКЕВИЧ, Роман ФАЛІНСЬКИЙ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Розглянуто тенденції розвитку сільського господарства приміських територіальних громад міст Тернопіль. Охарактеризовані особливості формування аграрної сфери у приміських громадах. Розроблена картосхема найбільших сільськогосподарських підприємств приміської зони міста Тернопіль. Проаналізовані сучасні та перспективні напрями розвитку аграрної сфери приміських громад: переробка продукції, розвиток овочівництва, садівництва, ягідництва.

Ключові слова: аграрна сфера, приміська територіальна громада, сільське господарство, сільськогосподарське підприємство, Тернопіль.

Населені пункти у приміській зоні міста Тернопіль здавна були локальними центрами розвитку різних напрямів сільського господарства. Аграрна продукція з навколишніх сіл була основним товаром на ринках, ярмарках і в крамницях міста у давні часи. Навіть у часи «індустріалізації» сільського господарства спеціалізація агропідприємств у приміських селах визначалася часто з потреб розташованого неподалік великого міста. З реформуванням аграрних і земельних відносин змінилася структура виробництва сільськогосподарської продукції, що призвело до падіння продукції тваринництва та зростання вирощування високорентабельних культур. Господарства населення теж змінюють свою спеціалізацію від вирощування картоплі, овочів і зернових культур до садівництва та ягідництва. Ще одним сучасним викликом для аграрної сфери приміських територіальних громад міста Тернопіль стала активна фаза російсько-української війни з 2022 р., внаслідок якої були втрачені головні регіони вирощування плодово-овочевої продукції. Відповідно у тилових регіонах (у тому числі Тернопільській області) виникла необхідність у збільшенні виробництва продукції садівництва та овочівництва. Особливо це стосується територій приміських громад, які переважно володіють необхідною інфраструктурою та близьким розташуванням до ринків збуту продукції.

Тематиці географічних досліджень розвитку сільського господарства у приміських територіях присвячено багато наукових публікацій. Однією з найстаріших і найвідоміших теорій сільськогосподарської спеціалізації місцевостей навколо міста є кільцева модель німецького вченого Тюнена. Згідно неї виділялися 7 своєрідних зон товарної спеціалізації сільського господарства у вигляді концентричних кілець [10, с. 140]. Спеціалізація приміських аграрно-промислових територіальних комплексів досліджувалася також у працях українського географа М. Пістуня [6]. Геопросторові проблеми дослідження приміського агропромислового комплексу Київської господарської агломерації розглянуті у публікації С. Іщука та О. Гладкого [4]. Окремі аспекти розвитку сільського господарства у приміській зоні м. Івано-Франківська вивчені у дослідженні І. Закутинської та Р. Сливки [2].

Геопросторові аспекти розвитку сільського господарства у Тернопільській області розкриті у колективній монографії «Географія Тернопільської області» [1]. Особливості аграрної сфери в цій праці розглянуті у розрізі колишніх адміністративних районів, що значною мірою втратило актуальність після зміни меж районів і формування територіальних громад у 2020 році. Однак у цій монографії виділено колишній Тернопільський район (у межах до 2020 р.) як провідний у межах регіону в напрямках свинарства та птахівництва.

Метою даної публікації є охарактеризувати геопросторові аспекти розвитку аграрної сфери приміських територіальних громад (ТГ) навколо міста Тернопіль. У нашому дослідженні розглянуті наступні ТГ: Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська, Підгороднянська.

Перші землеробські племена на території Тернопільської області були поширені у часи трипільської культури (близько 3 тис. р. до н. е.), археологічні знахідки яких виявлені поблизу сіл

Великий Глибочок та Ігровиця Білецької громади [9, с. 22]. У давньоруські часи та підчас панування на Галичині Польського королівства в аграрній сфері сформувалися феодальні відносини. Лише у 1848 р. внаслідок революційних подій «Весни народів» в Австрійській імперії (до складу якої тоді входило м. Тернопіль з околицями) було скасовано панщину, а більшість селян отримали земельні наділи. Ці події разом з промисловою революцією сприяли похваленню сільського господарства та інших сфер.

У 1880 р. в Тернопільському повіті 65,46% мешканців були зайняті в рільництві та лісівництві, 12,34 % – у промисловості й 4,75% – в торгівлі. На території повіту в 1897 р. орні землі займали 81 %. Наприкінці цього століття на Західному Поділлі виник район торговельного зернового господарства, а у Тернополі зберігалось багато хліба, тому місто називали житницею Галичини [9, с. 76].

У 1939-1940 роках з радянською окупацією теренів Західної України на Тернопільщині розпочалася колективізація сільського господарства (створення колгоспів і радгоспів), яка завершилася після Другої світової війни на початку 1950-их років. У 1970-их роках на території сучасних приміських громад міста Тернопіль діяли 30 колгоспів і радгоспів, які обробляли більше 60 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь [3].

У 1991 році з проголошенням незалежності України держава поринула у глибоку соціально-економічну кризу, яка призвела до значних перетворень у суспільстві та господарстві. Великі промислові та сільськогосподарські підприємства часто не витримували перетворень і трансформації та банкрутували. Більшість колишніх колгоспів у приміських селах навколо Тернополя були розпайовані та розформовані. Прикладами вдалого збереження та перетворення агропідприємств у цій місцевості є «Агрокомплекс» (с. Дубівці), «Агрон» (Товстолуг), «Агропродсервіс» (с. Настасів) та інші. На початку 1990-их років появилися також перші фермерські господарства, які часто починалися з кількох десятків гектарів ріллі та 1-2 тракторів. Окремі з них виростили до великих агропідприємств, які обробляють тисячі гектарів угідь (ФГ Березовського у с. Товстолуг, ФГ Олійник в с. Довжанка).

Значну роль у розвитку сільських населених пунктів і формуванні місцевих бюджетів відіграють аграрні підприємства. Сільське господарство приміських територіальних громад біля м. Тернопіль має переважно рослинницьке спрямування, хоча є кілька виробників, які успішно розвивають тваринництво («Агропродсервіс», «Агрокомплекс») (рис. 1). Агропідприємства вирощують переважно зернові, технічні та олійні культури. Тваринницькі комплекси діють у селах Настасів, Мар'янівка, Великий Ходачків (ПАП «Агропродсервіс»), Дубівці, Нижній Івачів («Агрокомплекс»), Скоморохи (АФ «Медобори»), Лозова, Стегниківці, Смиківці. На околиці с. Великі Гаї функціонує велике підприємство птахівничого напрямку (ВАТ «Птахофабрика Тернопільська») з філіалом у с. Петриків. Його спеціалізація полягає у виробництві курячих яєць. Новий птахівничий комплекс створений на базі колишньої тваринницької ферми у с. Забойки у власності агрофірми «Прикарпаття». Цікавим тваринницьким господарством є екоферма «Веселі козенята» у с. Хомівка Білецької ТГ. У ній тваринництво (козівництво) пов'язане з переробкою молока та агротуризмом.

На жаль, узагальнену кількість діючих аграрних підприємств по досліджуваних ТГ поки неможливо визначити через недостатню кількість статистичної інформації. Однак, у Великоберезовицькій громаді є 54 суб'єкти підприємницької діяльності у сфері сільського та лісового господарства, що забезпечують 24 % обсягів місцевої економіки [36, с. 61]. У Підгороднянській ТГ у 2023 р. нараховувався 41 агровиробник, що становило більше 10 % від всього місцевого бізнесу [8].

В окремих територіальних громадах проводиться облік найбільших власників і орендарів сільськогосподарських земель. Наприклад, у Байковецькій ТГ 6 найбільших агропідприємств обробляють понад 100 гектарів площ (табл. 1). Більшість з них сформувалися з колись успішних колишніх колективних господарств.

Таблиця 1

Найбільші за площею оброблених земель агропідприємства Байковецької громади [5]

№ п/п	Назва агропідприємства	Місце розташування	Площа земель в обробітку, га
1	ТзОВ «Агрокомплекс»	с. Дубівці	4415
2	ТзОВ «Вікторія»	с. Байківці	1950
3	ТОВ «Дружба»	с. Лозова	975
4	ТОВ «Стегниківське»	с. Стегниківці	837
5	ТОВ «Тарагро СГ»	с. Чернелів-Руський	671
6	ТзОВ «АПФ Весна»	с. Ангелівка	125

Подібна також проблема із статистичною інформацією про виробництво аграрної продукції, врожайність сільськогосподарських культур, рівень механізації, тощо. Часто такі відомості подаються у звітах чи ЗМІ великими агрофірмами та агрохолдингами. Однак переважно їх угіддя та підприємства займають території не лише в різних громадах, але й в інших адміністративних областях.

Згідно загальнодоступних джерел можемо проаналізувати розміщення та функціонування найбільших сільськогосподарських підприємств. Найбільшим сільськогосподарським підприємством територіальних громад приміської зони м. Тернопіль є ПАП «Агропродсервіс» з головним господарством у с. Настасів Великоберезовицької ТГ (рис. 1). Дане підприємство об'єднує 22 господарства у Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській та Херсонській областях, які займаються рослинництвом, тваринництвом, птахівництвом, насінництвом, працюють у сфері послуг. Земельний банк агрофірми – майже 47 тис. га. Найбільший свиноплекс у с. Настасів складається з репродуктора на 9,6 тис. свиноматок, дорощування порослят на 45 тис. голів, генетичного центру для утримання кнурів потужністю 200 голів із лабораторією штучного запліднення. Підприємство є основним податконаповнювачем місцевого бюджету – 17 % від усіх сплачених податків в 2024 році у Великоберезовицькій ТГ [7, с. 64].

Ще одним великим багатопрофільним агропідприємством у приміській зоні м. Тернопіль є ТОВ «Агрокомплекс» у с. Дубівці Байковецької громади. Основний напрям його діяльності – рослинництво (вирощування зернових, технічних і кормових культур), а також різні напрями тваринництва (розведення ВРХ, свинарство). Підприємство обробляє понад 4400 га земель. Ще одним великим сільгоспвиробником у цій громаді є ТзОВ «Вікторія» у с. Байківці, яке обробляє близько 2000 га землі [5]. Головна його спеціалізація – вирощування зернових і технічних культур, однак в останні роки активно розвиває овочівництво.

Найбільшим агропідприємством Великогаївської ТГ є ПП «Агрон» у с. Товстолуг, яке обробляє понад 4000 га, займаючись переважно зерновим господарством. Це господарство має власний невеликий елеватор, а також цех з виробництва круп. Дещо меншою є агрокомпанія «Прикарпаття», яка провадить діяльність у с. Забойки Підгороднянської громади, хоча зареєстрована у м. Тисмениця Івано-Франківської області. Це агропідприємство обробляє понад 1000 га земель, вирощуючи переважно зернові культури. В останні роки ця фірма відкрила птахоферму, а також планується розведення свиней і овець.

У територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль провадять свою діяльність кілька десятків фермерських господарств (ФГ). Найбільшими з них є фермерські господарства «Олійник» (с. Довжанка), «Костик» (с. Марянівка), «Семеха» (с. Острів), «Мричко» (с. Баворів), «Скочеляс» (с. Грабовець), «Світанок» (с. Чистилів), «Явір» (с. Байківці) (рис. 1). Досить цікавим є ФГ родини Олійник з с. Довжанка Підгороднянської громади. Окрім виробництва зернових і технічних культур, у цьому господарстві діють млин, виробництво круп, ремонт с/г техніки, розвивається свинарство.

У селах приміських громад навколо м. Тернопіль вирощують різноманітну сільськогосподарську продукцію численні індивідуальні селянські господарства переважно для своїх потреб або збуту на продуктових ринках. Значна кількість рослинницької та садової продукції вирощується також у садово-дачних кооперативах, десятки яких розташовані навколо міста.

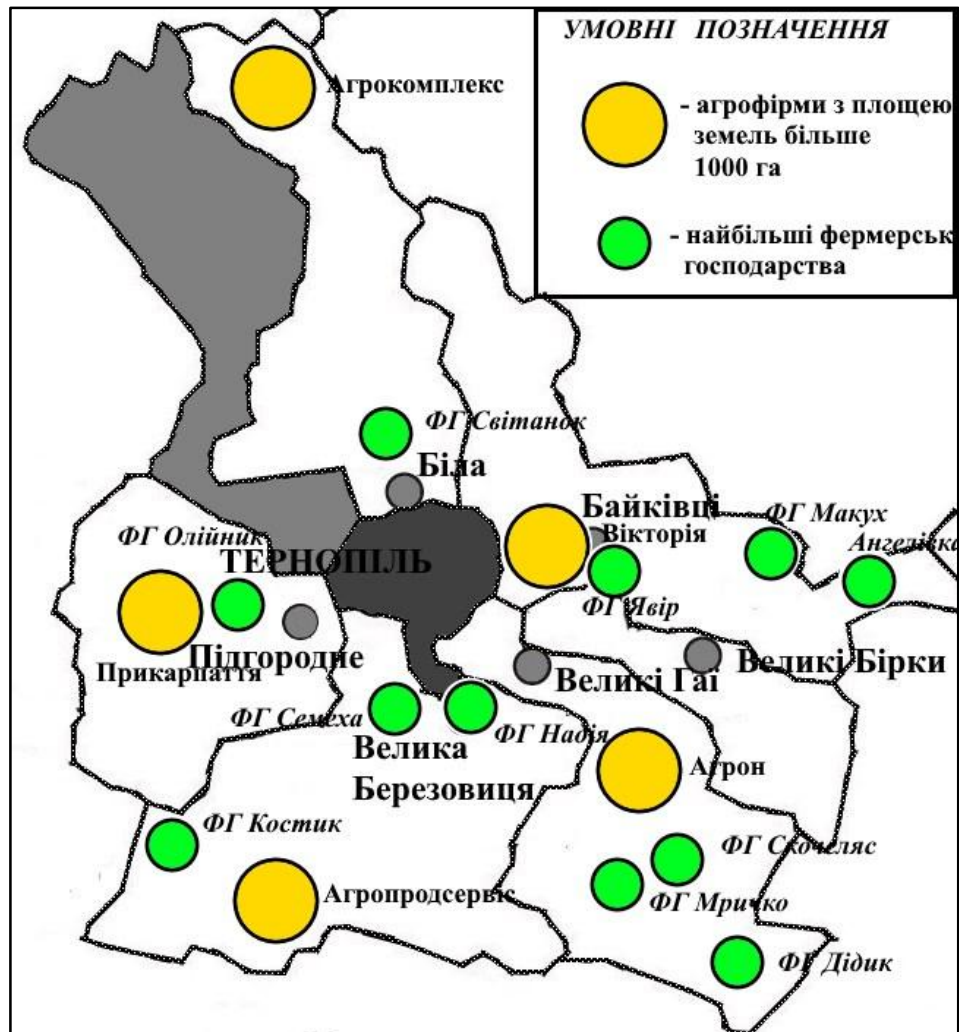

Рис. 1. Агропідприємства та фермерські господарства територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

У деяких населених пунктах приміських громад м. Тернополя в останні роки активно розвивається садівництво та ягідництво. Цьому сприяють розвиток плодово-ягідних кооперативів, іноземне грантове фінансування, а також наявність вільних земельних площ (переважно городів і присадибних ділянок). Великі площі садів насаджено поблизу сіл Мишковичі та Настасів (Великобerezовицька ТГ), Великий Ходачків (Підгороднянська ТГ), Гаї-Шевченківські (Байковецька ТГ). У селах Острів і Мар'янівка (Великобerezовицька ТГ), Ангелівка (Байковецька ТГ) розташовані приватні плодорозсадники, які реалізують для потреб населення і підприємств саджанці плодкових дерев і кущів. Поблизу населених пунктів Домаморич, Підгороднє, Гаї-Шевченківські, Чистилів, Настасів й інших місцевим населенням і фермерами обробляються угіддя з ягідними насадженнями, переважно з малиною і чорною смородиною. Для обробки цієї продукції формується відповідна інфраструктура: холодильні установки, цехи заморозки, пункти приймання.

У приміських громадах навколо міста Тернопіль сформувався своєрідний тип сільського господарства. Незважаючи на традиційне у теперішній час вирощування зернових і технічних культур, у цих ТГ також є досить розвинуте тваринництво (особливо свинарство і птахівництво), та також овочівництво, садівництво та ягідництво. На території приміських громад м. Тернополя функціонують декілька великих агропідприємств (ПАП «Агропродсервіс», ТОВ «Агрокомплекс», ПП «Агрон»), які обробляють по декілька тисяч гектарів. У цих ТГ провадять свою діяльність також кілька десятків фермерських господарств. Значну роль у розвитку аграрної сфери приміських громад відіграють також приватні господарства населення, які спеціалізуються переважно на овочівництві, садівництві, ягідництві та птахівництві.

Список використаних джерел:

1. Географія Тернопільської області: монографія : в 2-х т. Т.2. Населення. Господарство. 2-е вид., перероблене і доповнене. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. 544 с.
2. Закутинська І.І. Субурбанізація в просторовому вимірі: Івано-Франківськ і його околиці: монографія.. К.: Логос, 2016. 216 с.
3. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область. За ред. В. Кулаковський. Харків, 1973. 640 с.
4. Іщук С.І., Гладкий О.В. Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту. К.: ВГЛ «Обрії», 2005. 239 с.
5. Паспорт Байковецької громади. URL: https://rada.info/upload/users_files/04394846/8dc7faba244b35a2d0cc79c0159cf909.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
6. Пістун М. Д. Географія агропромислових комплексів : навч. посібник / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н.І. Провотар. К.: Либідь, 1997. 200 с.
7. Соціально-економічний профіль Великоберезовицької територіальної громади. URL: https://vbsr.gov.ua/images/Strategia_rozvunky/profil_hromady.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
8. Стратегія розвитку Підгороднянської територіальної громади. URL: <https://pidgorodnyanska-gromada.gov.ua/strategichnij-plan-rozvitku-pidgorodnyanskoi-teritorialnoi-gromadi> (дата звернення: 05.12.2025).
9. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах. Том 1. Тернопіль: ТзОВ "Терно-граф", 2014. 668 с.
10. Шаблій О. І. Суспільна географія : теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 744 с.

Summary:

Ivan RUDAKEVYCH, Roman FALINSKYI. *GEOSPASTICAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF SUBURBAN TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE CITY OF TERNOPIL*

The trends of the development of agriculture in suburban territorial communities of Ternopil cities are considered. The features of the formation of the agricultural sector in suburban communities are characterized. A map of the largest agricultural enterprises in the suburban zone of Ternopil city is developed. Modern and promising areas of development of the agricultural sector in suburban communities are analyzed: product processing, development of vegetable growing, horticulture, and berry growing.

Key words: *agriculture, agricultural enterprise, agricultural sector, suburban territorial community, Ternopil.*